

Viața Românească în Bucovina

— Teatrul —

E destul de bine cunoscută însemnătatea culturală ce a avut-o și o are și astăzi teatrul la toate popoarele, încît nu e nevoie ca să insist din nou asupra ei. Dacă teatrul e privit însă ca un institut de cultură de prima ordine de toate popoarele și în toate timpurile, un rol tot atît de însemnat are el și în dezvoltarea națională a unui popor. Nu e locul aici și nici nu sînt eu cel competent, ca să arăt rolul teatrului român în dezvoltarea neamului nostru; eu mi-am ales un subiect mai modest: vreau să schițez în liniiamente generale dezvoltarea teatrului național în Bucovina și să arăt și însemnătatea culturală și națională a manifestărilor de pe terenul acesta. Căci însemnătatea națională a teatrului într'o țară ca Bucovina, unde îndemnul culturale sînt puține și viața națională e mărginită numai la cîteva manifestări sporadice, este cu mult mai mare decît rolul, ce-l are teatrul într'o țară unitară din punct de vedere etnic. Cred, că din expunerile ce urmează va reeși cu prisosință influența binefăcătoare ce-au exercitat-o puținele încercări ce s'au făcut la noi în direcția aceasta. E de sine înțeles, că altfel de rezultate am putea constata azi dacă încercările, care s'au făcut, nu s'ar fi oprit la începutul drumului, ci ar fi urmat calea dezvoltării naturale creînd o puternică tradițiune. Azi publicul nostru ar cunoaște mai bine istoria și literatura națională, azi ar pulsa în Bucovina mai multă viață curat românească și în viața socială din toate părțile neamului nostru s'ar accentua mai adese ideea națională, nu atît de sfios după cum se înîmplă astăzi. Că acestea ar fi fost rezultatele finale dacă am fi avut, nu un teatru permanent, dar cel puțin scurte serii de reprezentări teatrale anuale cu piese alese și bine studiate, potrivite pentru referințele noastre și cu actori de mîna întaia, ne arată frumosul succes, pe care l-a avut teatrul român îndată la inaugurarea sa. Ce entuziasm au stîrnit primele încercări teatrale la noi în Bucovina și cu cîtă însuflețire s'a lucrat pentru aducerea unei trupe teatrale romîne în țară ne arată mărturiile contemporanilor, despre care vom vorbi mai jos, cînd vom insista mai pe larg asupra aceluï period de înălțare sufletească. Ani întregi pe urma

nu dăm nici de o singură încercare mai serioasă în direcția aceasta și astăzi putem zice, că stăm mai rău decât ori și când, căci cu o încercare—două, fie aceste cât de succese tot nimică n'am făcut câtă vreme n'am creat un curent puternic, care să cuprindă toate păturile societății noastre și să ducă ideia teatrului român la izbândă.

Încercarea de a schița dezvoltarea teatrului român din Bucovina e de sigur destul de hazardată și pe unele locuri va fi lipsită și de interes, căci cercetătorului ce adună rămășițele timpului trecut spre a le pune în legătură cu prezentul nu i se oferă ceva unitar, sistematic, avînd început și sfîrșit, ci numai fragmente. Întregul istoric al teatrului român din Bucovina se reduce la cîteva începuturi frumoase, care promiteau foarte mult, la cîteva încercări reușite, la cîteva licăriri trecătoare. Nici odată n'a strălucit prin timp mai îndelungat soarele luminos al artei naționale, ci deabia din cînd în cînd au străbătut prin nouorul gros de ceață ce ne desparte, cîteva raze rătăcite, care au născut speranța unor timpuri mai bune, speranța care—durere!—până astăzi a ramas neîmplinită. Nicăieri în șirul anilor nu se întîlnește o activitate consecventă, condusă de un spirit luminat și bazîndu-se pe idei clare și precise; peste tot o absolută orbecare, și puțina activitate ce s'a desvoit e rezultatul nevoilor momentane. Au fost și timpuri de avînt tineresc, dar au venit și vremi de amorțeală leșinătoare; am avut bărbați, cari au avut și cunoștințele necesare și dragoste adevărată pentru teatru național și au încercat o îndreptare în privința aceasta, dar urmașii lor au fost iarăși oameni, cari n'aveau de loc pricepere pentru chestiuni de ordin spiritual și au neglijat terenul acesta de tot. Toate aceste fărîmături, aceste începuturi fără continuare, zvîrcoliri de copii brudii formează istoria teatrului român în Bucovina și această istorie are, cu toate că valoarea ei e mică, o însemnătate pentru istoria culturală a Romînilor bucovineni fiind o parte integrantă din viața culturală a poporului nostru. Scopul nostru este de a aduna pentru prima dată toate știrile referitoare la manifestările de felul acesta și de aceea vom fi scuzați dacă interesul va scădea cîteodată, căci vom fi nevoiți să insistăm și asupra lucrurilor mici care ne sînt de trebuință spre a da o iconă complexă. Odată însă aceste date adunate vom putea fixa și cîteva momente însemnate din trecutul teatrului și vom putea trage și oare-care concluziuni pentru o activitate mai sistematică în viitor.

Spre a aduce oare-care ordine în chaosul de date și evenimente, care formează materialul subiectului de față, m'am hotărît ca să le grupez sub mai multe puncte de vedere, care să conceadă totuși ca acele manifestări să apară ca un tot organic.

Condus de aceste considerente, am ajuns la următoarea grupare:

1. Într'un capitol se va vorbi despre *activitatea trupelor din România la noi în țară.*

Aceste trupe au inaugurat viața teatrală la noi în țară, ele au dat impulsul prim pe terenul acesta. Pe timpul când au debutat cele dintâi trupe romine la noi, am avut un scurt timp o adevărată viață artistică. Ba ce-i și mai mult, la noi s'au dat pentru întâiași dată mai multe opere de ale lui Alecsandri, la noi și-au câștigat mulți actori renumele lor. Activitatea celor dintâi trupe din țările romine a însemnat o întărire considerabilă a vieții naționale de la noi, care atunci deabia începuse a pulsa mai cu putere. Vom constata, în decursul înșirării știrilor teatrale, și ceva paradox, anume că începutul vieții teatrale cade la un loc cu epoca de înflorire, căci ceea ce au produs trupele celelalte ce ne-au venit mai târziu din regat, nu se poate asemăna nici pe departe, nici ca valoare artistică, nici ca factor de progres național, cu activitatea trupelor celor dintâi.

Și e de mirat, că în zvîrcolirile noastre ulterioare de a face ceva pe terenul acesta—lucru despre care va fi vorba mai pe larg la societatea, care se constituise spre a promova teatrul român în Bucovina—nu ne-am orientat după exemplele bune din trecut.

2. În partea a doua se va arăta *ce-au făcut acele societăți din țară, care au înscris în statutele lor cultivarea artei dramatice*, ca parte integrantă a activității lor. De aceste avem în Bucovina numai două: societatea pentru răspîndirea muzicii naționale „*Armonia*” din Cernăuți, cu o activitate rodnică de 25 de ani și reuniunea de cîntare „*Ciprian Porumbescu*” din Suceava, întemeiată înainte de cîți-va ani, cu o activitate mult mai modestă, dar care are totuși cîteva încercări pe deplin reușite. Credem că tot în jurul acestor societăți vor trebui să se grupeze în viitor toți aceia, cari vor dori să inaugureze o eră nouă a vieții teatrale la noi în țară, căci s'a dovedit că celelalte încercări au rămas fără succes.

3. Partea a treia se va ocupa cu *reprezentările teatrale date de diletanți*. Partea aceasta are de scop, pe lîngă adunarea datelor relative la aceste întreprinderi, să arăte, prin stabilirea pieselor ce au format repertoriul diletanților, pînă la ce grad a ajuns cunoștința literaturii dramatice la Românii bucovineni și, din primirea ce s'a făcut diferitelor piese, gustul artistic al publicului. Partea aceasta este cea mai puțin mulțămitoare, de oarece activitatea diletanților e, ca purcezînd din diferite inițiative, cea mai nesistematică și atît adunarea și gruparea datelor cît și aprecierea pieselor e cea mai anevoioasă.

Însfîrșit, mai mult în trecere, va fi arătat apoi raportul dintre aceste încercări pe terenul artei dramatice romine și teatrul german, care își are sediul stabil în Cernăuți, iar încheierea vor forma-o cîte-va considerări relative la societatea pentru adunarea unui fond de teatru român.

Ar mai rămînea ca în legătură cu alte întrebări să vorbesc de altă dată despre reprezentările teatrale date la sate, care trebuie apreciate din alt punct de vedere, decît acelea, ce formează subiectul espunerilor mele de față.

Astfel, că dacă espunerea următoare nu va avea alt merit decît acela de a fi adunat pentru prima oară datele referitoare la teatrul român din Bucovina, date respindite în diferite ziare foarte greu de aflat la noi, unde nu există nici o bibliotecă publică romînească și nici biblioteci particulare complete, eu cred că tot este ceva, cel puțin un început care poate servi ca fundament pentru studii mai sistematice, căci nime nu-i mai convins decît mine despre caracterul fragmentar al acestor espuneri și unica mea dorință e ca să dau ocaziune să se completeze espunerile mele, căci numai așa vom ajunge cîndva să fim pe deplin orientați asupra manifestărilor vieții noastre culturale.

E pe deplin explicabil, că primul pas pe acest teren și un pas foarte bun s'a făcut în acele timpuri de adevărată viață națională, în care s'au săvîrșit și multe alte fapte culturale neperitoare. O mină de Romîni inimoși, boeri, proești și alți cărturari, duși de un singur gînd și purtați de aceeași dorință ne-au dat o dovadă strălucită de ceea ce poate face solidaritatea, unirea și buna înțelegere. Abstrăgînd de la faptele de interes politic și considerînd numai pe cele culturale, trebuie să spunem că acea generație și-a înțeles și împlinit pe deplin menirea. În acele timpuri de înălțare sufletească aflăm și începuturile teatrului român în Bucovina, care a ajuns chiar la început la o stare de înflorire, cu care activitatea de mai tirziu de pe acest teren nu se poate asemăna. A fost curioasă această dezvoltare, a cărei început cade la un loc cu epoca de înflorire, dară faptic e așa, căci cu cît ne depărtăm mai mult de început, cu atît mai slabă, mai palidă e manifestarea pe acest teren. Atunci un Alecsandri scria piese anume pentru trupele ce jucau în Bucovina spre a-și trece botezul aici la noi și aștepta cu nerăbdare verdictul publicului nostru, bucurîndu-se în deosebi de fiecare victorie repurtată; mai tirziu încăpură la rînd o mulțime de autori obscuri cu piese de conținut problematic și ca artă și ca morală, iar în timpul din urmă inundară în țară o mulțime de trupe naufragiate și artiști de contrabandă, cari făcînd cu insistență atentat numai la punga Romînilor, au produs o decepție doboritoare, care apasă ca o negură înăbușitoare asupra vieții naționale de la noi. Au trecut decenii de cînd n'a trecut hotarul o singură trupă de dă Doamne și ici colea un artist, care merită acest nume. Un singur turneu artistic de samă ar fi în stare să ridice moralul publicului nostru, — dar cine se interesează de astfel de lucruri?

E dureros cînd ne gîndim, că oamenii acelei epoci au avut fericierea să cunoască pe cei mai celebri oameni ai Romînilor, pe srbătoritul *Alecsandri*, cel mai mare poet, și pe „celebrul“ *Millo*, cel mai mare actor al Romînilor, cari au fost creatorii teatrului național, iar noi sîntem condamnați să facem cunoștința trupelor de vagabonzi și a unor preținși „artiști romîni“!

Începutul activității teatrale în Bucovina cade cam în epoca înființării actualei „Societăți pentru cultura și literatura poporului român din Bucovina”, pe atunci Reuniunea de lectură. La început teatrul n'a fost privit din punctul de vedere al „artei pentru artă”, ci mai mult ca un mijloc potrivit pentru a încuraja mișcările culturale și politice de atunci. „Se credea îndecomun—scrie prof. I. G. Sbiera, un martor ocular al acestor evenimente, căruia îi datorim multe date prețioase din acel timp—că reprezentările teatrale, dacă vor fi mai cu samă de conținut patriotic și național și dacă vor fi executate de artiști cit se poate de buni, nu vor întârzia pe de o parte să gîdilească amorul propriu în publicul român, să-i însuflească încrederea în virtuțile și talenturile proprii, să deștepte în el iubire mai mare către neam și către idealurile și aspirațiunile lui, și să-l împingă la mai strînsă unire și la mai intimă înfrățire între oalață, iar pe de altă parte să arate și să dovedească străinilor detractori, că limba romînească este destul de dezvoltată ca să poată servi ca mijloc precum pentru predarea științelor, așa și pentru interpretarea și executarea artei dramatice și că Românii posed artiști cu mult mai superiori decît erau aceia, cari veniau din cînd în cînd la Cernăuț pentru reprezentări teatrale nemțești și polonești și, în fine, că Românii știu aduce sacrificii nu numai pentru institute de cultura, dar' și pentru arta națională *)”.

În Ianuarie 1864 fu angajată de boierul Alecsandru Costin prin mijlocirea frăține-sau Emanuil, care petrecea în Moldova, trupa doamnei *Fany Tardini*. Angajamentul a fost făcut pentru 20 de reprezentări primind trupa și garanția necesară pentru acest număr de reprezentări. Prima reprezentare s'a dat la 1/1. Mart 1864 în sala teatrală din otelul de Moldova. S'a jucat *Radu Calomfirescu*, dramă în patru acte cu cîntece și un spectacol de *T. Dumitrescu*. Un public numeros se adunase în sală, și-acum lăsăm să urmeze amintirile d-lui prof. Sbiera, căci am strica numai încercîndu-ne să descriem noi acest moment solemn și de mare însemnătate în viața culturală a unui popor.

„Primele accente romînești ce au răsunit de pe scenă au fost cele cuprinse în cîntecul:

„Astăzi, fraților romîni, ne vedem și noi stăpîni pe-ale noastre nămesii, ce ședeau mai tot pustii!... Nu putea bietul Român, de tiranul de pagîn, nici de casă a-și vedea, ci soarta ei își blastăma!... Acum toți ne-am ușurat și rana ni-am vindecat. Să trăiască, să trăiască cel cu chica oltenească! Așa noi toți să strigăm și credință să uram prințului Mihaiu Viteazul, cel ce ni-a făiat necazul!”

„Acest cîntec, executat într'un mod admirabil de către un cor numeros, a electrisat și fărmeceat publicul român. Nu se sfîrșise bine prima strofa, și publicul răpit de o însuflețire nedescriptibilă, isbucni în aplauze și strigate de bravo și de trăiască, de cutremurau păreții, și socoteai că

1) Dr. I. G. Sbiera „Familia Sbiera după tradițiune și istorie” și „Amintiri din viața autorului” pag. 188.

are să se prăbușască sala de atita zgomot! Nici cînd nu se văzuse atita entuziasm! Puținii străini prezenți stau uimiți, nedîndu-și bine sama de cauza acestei însuflețiri supreme. Abia mai pe urmă după reprezentare, cunoscură însemnătatea cintecului și a dramei întregi și de aceea nu s'a mai permis de cătră poliție repețirea ei, cu toată stăruința comitetului aranjator! ")”

Stagiunea teatrală a durat de la $\frac{1}{11}$ Mart până la $\frac{1}{17}$ Mai 1864. S'a reprezentat 33 piese teatrale, între care șapte traduceri din franceză. Repertoriul acestui sezon a fost format din următoarele piese:

V. Alexandri: Chirița în Iași, Iașii în carnaval, Doi morți vii, Herșcu Boccegiul, Scara miții, Corbul român, Piatra din casă; *C. Negruzzi*: Doi țărani și cinci cirlani; *M. Pascali*: Invierea Babei Hîrcei, Viitorul Romîniei; *E. Carada*: Munteanul, Urita satului, Cîmpoiul Dracului; *D. Anestiu*: Iancu Jianul, căpitan de haiduci; *D. Mihălescu*: Doi soldați romîni; *D. Miculescu*: Fata cojocariului; *D. Porfiriu*: Soldatul și plăiașul; *I. Laccea*: Borgoan Vodă; *Penescu*: Fătul Haiducul; *Haleplin*: Săracul cinstit; *I. Dumitrescu*: Rađu Calomfirescul; *M. Millo*: Baba Hîrca, Un trîntor cît zece, Tuzul Călicul, Insurățeii; ? : Hoțul și fanaragiul.

Cele șapte traduceri din franceză au fost:

Gabrina sau camera leagănului, trad. de *A. Poienariu*; Cine vrea poate, trad. de *D. Stăncescu*; Omul care-și ucide femeia, trad. de *Pop*; Doi procopsiți precum și Idiotul sau suteranele de Elsberg, trad. de *D. Mihălescu*; Onoarea franceză sau George și Maria, trad. de *D. Grigorescu*; Barbierul de Sevilla, trad. de *C. Caragiali*.

Stagiunea a doua a început în $\frac{1}{11}$ Noemvrie 1864 și s'a încheiat în $\frac{1}{11}$ Mart 1865. Trupa d-nei Tardini, care fusese angajată pentru 40 de reprezantări a dat vr'o cincizeci și opt de reprezantări cu vr'o 47 de piese. Repertoriul original se compunea din multe piese din stagiunea trecută și citeva nouă și anume:

V. Alecsandri: Nunta țărănească, Cînel-cînel, Chir Zuliaridi; *M. Millo*: Doi feți logofeți; *I. Dumitrescu*: Smărîndița sau fata pindariului, Logofătul satului; *I. Maniu*: Bătălia de la Calugăreni; *D. Rădulean*: Voicu Plugariul; *P. Grădișteanu*: Umbra lui Mihai Viteazul; *N. Istrati*: Arderea țirgului Baia; *I. Laccea și I. G. Sbiera*: Moartea fraților Costi-nești; apoi vr'o trei piese, ale căror autori au rămas necunoscuți; numărul traducerilor au crescut în anul acesta; la cel din franceză s'au adăus și traduceri din limba nemțescă.

Asupra acestor stagiuni teatrale avem știri și relațiuni foarte precise, căci afară de datele ce ni le-a păstrat prof. I. G. Sbiera mai avem două articole ale lui A. Hurmuzachi publicate în Foaia societății, care se ocupă amănunțit mai ales cu stagiunea a doua și în fine corespondența dintre A. Hurmuzachi și V. Alecsandri.

Ne aflăm deci în poziție de a ne face o icoană exactă despre

1) *Dr. I. G. Sbiera* op. cit. p. 188 sq.

influența, ce au avut-o aceste două stagiuni teatrale asupra vieții culturale de la noi, care abia atunci își ridicase sfioasă capul din somnul secular.

Alec Hurmuzachi, în articolul său „Teatrul național în Cernăuț”¹⁾, constată cu bucurie, că publicul român iubește artele dînd dovadă, prin interesul arătat în decursul celor două stagiuni teatrale, că prețuește pe deplin înflurirea artei asupra dezvoltării culturii naționale; că proprietarii mari au adus jertfe considerabile pentru realizarea acestui postulat național. Sforțările unite ale publicului român în direcția aceasta le numește cu drept cuvînt o faptă patriotică. El rezumă părerea generală a publicului asupra celei de a doua stagiuni teatrale în următoarele: „Romini și străini recunosc, fiindcă spre norocire sint lucruri, care nu se pot nega nici din partea celei mîi rele voinți, că teatrul nostru este bun și demn, și că de și ar fi să admitem excepțiuni, el e fără asemănare mai bun decît cele mai multe, care s'au văzut pe aici. Iată dar primul rezultat, cu care ne mîndrim cu tot cuvîntul înaintea străinilor, dîndu-le ocaziune de a face o descoperire mare, pe care mulți din ei poate nu o așteptau, aceea adevă, că limba noastră e destul de înaintată și desvîlțită, ca să poată servi de mijloc pentru interpretarea și executarea artei dramatice și că cu toată înaintarea culturii străine, pe lingă toată modestia noastră, ne putem produce cu o trupă dramatică, cu un teatru, cum cel puțin aici în Cernăuț,—că de orașul și de țara noastră vorbim—poate numai rare ori au fost altul mai bun. Asta e cu atîta mai însemnător, cu cît știm, că actorii străini vin din țările civilizate, din orașuri (!) mai mari, unde de mult, de mult există teatru. Și în astă privire dar actorii noștri ne-au făcut onoare și ne-au mulțămît”. Hurmuzachi trece apoi în revistă pe toți actorii mari străini, cari au fost prin Cernăuți și au jucat în aceleași roluri și comparînd prestațiunile lor cu cele ale trupei romine conchide, că rezultatul obținut de artiștii romini e mulțămitor. În critica specială arată pe urmă rolurile ce le-au avut diferiți actori, relevează talentul și meritele fie-căruia. Din înșirarea numelor făcute de A. Hurmuzachi, putem reconstrui cu ușurință personalul artistic al trupei. El se compunea din doamnele F. Tardini, Dimitreasca, Albeasca, d-nii Comino, Lacea, Sachelariu, Chirimescu, Romanescu, Constantinescu și Vlădicescu. Forța trupei era Vlădicescu, care a devenit idolul adorat al publicului român. Hurmuzachi insistă în deosebi asupra talentului de actor al acestuia și apoi asupra calităților sale de cîntăreț. Citează cîteva din piesele, în care a plăcut mai mult și din cîntecele, care au avut un efect fascinant asupra publicului ca d. e. aria eroică din piesa „Bătălia de la Călugăreni” sau în „Munteanul”, „Voicu Plugariul”, cîntecul vînătorului din „Florin și Florica”.

Aprecierea asupra lui Vlădicescu o încheie cu următoarele șire:

1) Foaia soc. un. I. p. 59 sq.

„De ni rămîine aici o părere de rău, apoi e aceea, că nu a fost față și autoriul genial al acestor frumoase versuri, poetul scump Romînilor, ca să vază cit de bine, cu ce espreiune vie și accent potrivit ele s'au cîntat de dl. Vlădicescu și cu ce zgomot voios, entuziasm trebuie să zicem, le auzi și le primi publicul cerînd de mai multe ori de a se repeți“.

În continuarea recenziunii, Hurmuzachi laudă actorii, care învață regulat rolurile și nu așteaptă totul de la suflor și spune un cuvînt bun pentru orchestra teatrului, care sta sub conducerea fraților Lemeș.

Însfîrșit autorul acestui însemnat raport ar dori să vorbească un cuvînt despre literatura noastră dramatică, insistă însă de astă dată numai asupra datoriei ce o are guvernul de a griji de dezvoltarea artei, cu atît mai mult, că poporul romîin are aplicare naturală pentru acest gen, dovadă trupa de teatru, care joacă în Cernăuți și care s'a dezvoltat mai mult singură, „prin singurele mijloace firești, prin inteligența deșteaptă și vie, prin un simț natural, foarte fericit“. Rezumînd impresia ce i-a remas de la cele două stagii de teatru al trupei Fanî Tardini, Hurmuzachi scrie: „Nouă ne rămîine o impresiune foarte bună dela aceste două stagii ale teatrului național ; credem că și efectul lui nu va fi pierdut. Întîmpinat cu o vie și firească simpatie, ce nici putea fi aminterea, de vreme ce conștiința și simțul demnității naționale cresc pe toată ziua în putere,—după cum o vedem cu nespuse fericire, o dorim și o sperăm cu toată țaria, cu toată ardoarea inimii pentru viitoriu și mai mult,—reprezentările în limba națională, dînd îndemnul binevenit și celor ce sunt mai puțin îndăinați cu ea, de a o cunoaște, a o cultiva (!) și a o iubi și mai tare ; scenele din viața poporului, care ne arată pe acesta în nestricata sa naivitate și adeseori cu toate virtuțile sale,—amintirea dafinelor trecute sau sub ochii noștri trecînde,—iar mai presus de toate, reînvierea măcar a unor suveniri mărețe, a unor din bărbații istoriei Romînilor, a unor eroi străluciți, a unor întîmplări glorioase și fapte patriotice,—aceste toate nu-și pot lipsi efectul lor. Oțelul scoate scînteii chiar din piatră, fapta măreața, exemplul viu aprinde sufletul simțitor. Pintre talentele june poate unul și altul se va deștepta pentru o artă sau alta, a poeziei, a muzicii instrumentale și vocale, și se vor aplica la studiul și cultura acestor din urmă anume, ce nu le-am putea destul recomanda—vor lua unii gustul artelor, toți însă să sperăm, că se vor inspira de ideile frumoase și nobile, își vor dezvolta și lămuri simțul estelic“.

În articolul al doilea despre teatrul național¹⁾ insistă asupra calităților artistice ale d-nei *F. Tardini*. Vorbînd despre declamarea piesei „Invocarea“ de d-na Tardini, Hurmuzachi scrie, că s'a declamat „cu toată perfecțiunea unei artiste îndeplinite“ și apoi urmează : „Deși se recunoaște de mult și după toată dreptatea meritul acestei doamne, ca actoare însemnată, totuși nu pregețăm a mărlurisi, că astă producțiune

1) Vezi Foaia societății au. I p. 100 sq.

a d-sale ne-au surprins în chipul cel mai plăcut. D-nei au știut alt de bine a da fie-cărei idei și fie-cărui cuvint expresiunea și viaoarea potrivită, a se pătrunde însăși și a comunica și auzitorilor simțul, -pe care cu orice pasaj, cu orice vers au voit a produce și a înfașoșa autoriul, încît am zice: iată ce este o iluziune perfectă, în acel înțeles adecă, că ar fi putut preferi cineva să crează, că declamatoarea rostește o improvizațiune proprie, inspirată de moment,—dacă am putea crede, că se întimplă totdeauna, ce altmintrelea ar fi foarte firește, că autoriul singur să fie cel mai bun și fidel interpret al opului său. În aceasta însă, în înțelegerea deplină, în traducerea și interpretarea exactă și fidelă a cugetării, a simțului mai puternic sau mai fin și mai lin a piesei produse, — fie că un rol mare sau o simplă poezie — în identificarea perfectă cu ideia autoriului și în înfașoșarea totdeauna și la tot locul potrivită a acesteia,—stă și se cuprinde toată arta reprezentatoare, dramatică. Iată de ce au avut tot publicul atita mulțămire de a vedea că în declamarea d-nei Fani nu a fost un ton prea tare sau nepotrivit, nu a fost un singur gest de prisos, sau cea mai mică urma de exagerare, de un efect nemăsurat. Păstrînd cu înțelegere și cu gust fin în toată privirea măsura dorită, dar la pasagiurile anumite inspirîndu-se de toată căldura cerută și ridicîndu-se pînă la expresiunea cea mai vie și înaltă, dar totdeauna adevărată și neafectată declamarea, d-sale a produs un efect foarte mare și pătrunzător. Tot publicul s'au simțit mișcat, dovedind aceasta precum și deplina sa mulțămire prin aplauze prelungite și zgomotoase*.

Al treilea număr din programul acestei seri—primul a fost piesa : *Doi morți vii* de Alecsandri—a fost poezia : „*Bucovina*”.

„Astă poezie s'a cîntat cu o melodie de care credem, că ar exprima cu fidelitate caracterul ei, de cătră dl. *Vlădicescu* cu toată înțelegerea dorită, cu accentuarea cea mai nimerită, cu toată simțirea și căldura pre care d-lui știe a o pune în cîntarea sa. Efectul acestei poezii și cîntării a fost strabătător, entusiastice, încît atunci și deciteori s'au mai cîntat—in alte două seri următoare—i s'au cerut repeșirea chiar pînă la obosirea cîntăreșului”. Într'aceeași seară *Vlădicescu* a cîntat canțoneta „*Voicul plugariu!*”.

La adoua reprezentare s'a dat piesa : *Doi fărani și cinci cîrlani* și *Urita satului*, iar *Vlădicescu* a cîntat spre a se întrece pe sine însuși, cîntecelul „*Munteanu!*”.

Piesa „*Săracul onest!*” s'a dat în seara a treia, iar în seara a patra s'a jucat : *O partidă de concină*, proverb și *Florin și Florica* amîndouă de Alecsandri. Vorbînd de piesa ultimă, Alecu Hurmuzachi scrie : „Florin va deveni de sigur una din piesele cele mai ades repeșite ale repertoriului teatrelor noastre.” Această profeție s'a îndeplinit cel puțin cu privire la Bucovina. Se știe că piesele lui Alecsandri au format un timp repertoriul diletanților noștri, iar acuma se dau cu

multă plăcere la sate, și dintre toate piesele lui Alexandri una din cele mai des reprezentate e de sigur: *Florin și Florica*.

Indeosebi insistă Hurmuzachi asupra proverbului *O partidă de concină*. După ce explică înțelesul cuvântului „proverb“, arată calitățile piesei și aduce laude lui Alecsandri, urmează: „Fără să mai vorbesc adecă de simțul patriotic, care pătrunde toată piesa și se exprimă prin dorul cel mai duios, prin urările și speranțele cele mai frumoase pentru viitorul național—calitate de sigur de cel mai mare preț—voiu aminti o altă însușire a piesei, care adaugă încă pe atita meritul ei și care este *limba*, în care e scrisă: curată, elegantă și totodată simplă, populară se poate zice, de vreme ce e limpede și chiar ca apa riului din munte, armonioasă și delicată precum știe a o scrie numai acela, care știe a face versuri, poezii admirabile ca d-lui, acela, din a cărui pană curg „lăcrimioare și mărgăritare“, și la cine simțul frumosului, gustul estetic e atât de fin și predominant, încit cercetînd cu toată scrupulozitatea orice scriere a d-sale mică sau mare, nu vei afla o cugetare, o frază, care să fie cît de puțin vătămătoare pentru acestia. Prin piesa asta dar, în care, ca din prizmele unei petre scumpe, din fiecare pasagiu, din fiecare frază lucește cîte o scinteie, o rază de spirit, o floare de poezie, ce revarsă asupra-i ca un profum plăcut și delicios, dl. Alecsandri au pus un model îndoit: pentru cei ce se ocupă de compunerii dramatice, precum și pentru toți cei ce se ocupă de a scrie romînește“. Hurmuzachi încheie amintind că un comitet de proprietari mari s'a însărcinat cu angajarea unei trupe teatrale pentru anul viitor.

Afară de aceste două articole ale lui A. Hurmuzachi mai avem asupra stagiunii teatrale din 1865 și trei scrisori interesante ale lui Alecsandru Hurmuzachi către Vasile Alecsandri publicate în „Familia“ (1884). Aceste trei scrisori sînt un fel de raport confidențial a lui A. Hurmuzachi către V. Alecsandri despre succesul pieselor acestui din urmă. Deși de natură mai mult intimă și ocupîndu-se numai cu piesele lui Alecsandri, aceste scrisori au pentru noi o valoare incontestabilă mai întăiu pentru amănunțele ce le aflăm în ele, dar mai ales fiindcă cele mai numeroase și mai valoroase piese din repertoriul original al d-nei Tardini erau cele ale lui Alecsandri. Scrisorile acestea sînt însă și o dovadă strălucită de interesul ce-l purta Alecsandri disvoltării și progresului artei dramatice naționale, dară și de dragostea, devotamentul și înțelegerea lui Alecu Hurmuzachi pentru arta dramatică, căci scrisorile acestea arată cu prisosință ce spirit cult, învățat și fin a fost Alecu Hurmuzachi; totodată ne arată care a fost partea lui A. Hurmuzachi în această mișcare salutară. E păcat că nu cunoaștem întreaga corespondență dintre A. Hurmuzachi și V. Alecsandri, căci, judecînd după scrisorile lui Alecsandri către A. Hurmuzachi, cari sînt publicate, această corespondență trebuie să conție lucruri de un interes deosebit de mare.

Prin Ianuarie 1865 Alecsandri îi trimite o scrisoare mai lungă lui

Alecu Hurmuzachi, în care se ocupă în detaliu cu piesele sale și cu activitatea sa ca scriitor dramatic. Despre reprezentările trupei teatrale din Cernăuți el scrie: „Sînt foarte mulțumit că la Cernăuți teatrul român este apretuit și îți făgăduesc concursul meu cu toată bunăvoința pentru sezonul viitor. Acum deodată ți-am trimis o comedie și două cînticele comice și mai adaog aici o romanță intitulată *Bucovina*, care de se va pune pe muzică și va fi cîntată la teatru, va aduce plăcere Bucovinienilor ¹⁾).

Tot atunci i-a trimis și proverbul „*Barcarola*“, adăugînd relativ la această piesă următoarele: „Dacă socoși tu că d-na Fany ar putea să joace cu inteligență rolul Princesei, precum și d. Vlădicescu pe cel al d-rului Leonard, însărcinează-i să o reprezinte... însă numai după ce își vor ști rolurile *ca apa*; și îndată ce vor giuca proverbul scrie-mi impresia ta și a publicului. Cît pentru aria *Barcarolei*, dacă posedai în Cernăuț vre-un compozitor de gust, puneți-l să o compue și silțiți pe artiști a o studia bine până a nu o cînta pe scenă.“

În cele trei scrisori ale lui A. Hurmuzachi vom afla și răspunsul pentru unele din chestiunile atinse de Alecsandri. În scrisoarea întâia Alecu Hurmuzachi vorbește pe larg despre o reprezentare teatrală. Cităm cîteva pasaje mai marcante: „Luni am avut o reprezentare foarte frumoasă. S'a jucat cum ți-am mai spus: *Doi morți vii*, după dorința abonajilor, și s'a jucat bine, încît am putut fi mulțămîși, care mulțămire a și manifestat-o publicul cu toată căldura. *M-me Fany* a făcut pe Fercheșanca și ar fi de prisos să mai spun, că a făcut-o prea bine, de vreme ce nici rolul nu e prea greu. Deși cam groasă mai mult cît ar trebui, totuș avea bună înfășoșare și ca amazonă foarte elegantă. Nu am văzut pe dl. Luchian, pe Millo în rolul lui Hagi Flutur și nu pot judeca întrucît a rămas *Comino* îndărăptui d-lor sale; acest rol însă este unul din cele mai bune ale lui, îl joacă destul de firește, și, fiindcă s'a măsurat și ferit de exagerare, cu o comică neprefăcută și de mult efect; chiar și înfășoșarea-i era foarte potrivită. *Evolșchi* era droșcar lipovan prea bun, i-a nimerit de tot cîntarea strigătoare sau vătătoare, adecă lungită și pocită și dialectul lipovano-romîn. *Vlădicescu*, om de netăgăduit talent și instinct de tot fericit, a jucat prea bine rolul său. *Chirimescu*, aminterea actor prea inferior, a dat bine rolul poctului cepeleag Acrostichescu—și auzindu-i vorba și poezia, nu știu cum se făcu că tot bietul Dimiștrachi Ralet îmi venia 'n minte; aș dori să știu de m'am înșelat sau ba, prepuînd că ai voit a-l copia pe el.

Apoi iată cum a fost reprezentata piesa ta, care prea mult a plăcut. Cred, că n'ai avea pricină a fi nemulțumit. Cred lesne, că Luchian joacă mult mai bine—d'apoi el tot numai unul este. De-am avea numai

1) Scrisoarea aceasta datată din Mîrcești 30 Ian. 1865 a fost tipărită în *Voința Națională* anul XXI (1905) No. 5879, 5880 și în *Concordanțe Literare* anul XI. No. 6, 7 și 8 p. 594 de dl. Il. Chendi.

mai multe piese de aceste, reprezentarea tot ar putea reuși destul de bine."

Despre succesul, ce l-a obținut poezia „*Bucovina*” Hurmuzachi raportează următoarele lui Alecsandri: „Acum abia ajung a-ți spune ce efect și entuziasm a produs poezia: *Bucovina*, cîntată două seri după oală la teatru, carele cu ea s'au încheiat. Înăia oară în luna trecută și teatrul fiind foarte plin și a doua zi. S'a cîntat anume la urmă ca să nu mai vie nimic după ea, că nimic n'ar fi putut fi mai frumos. *Vlădicescu* a cîntat-o cît se poate mai bine, ș-a pus toată silința și puțința și espreșiunea, publicul a cerut repetiția, până cînd mai erta puterile pe cîntăreț; a plăcut dar foarte mult și muzica. Un merit cred, că il are aceasta, acela de a fi potrivită cu caracterul poeziei, cel puțin, bine cîntată, face astă impresiune. Așa ne-a părut și așa ni-au spus mai mulți, cari pot judeca, și pe care i-am întreat anume, imblînd de la unul la altul, ca să le cer opiniunea”.

În altă scrisoare A. Hurmuzachi îi raportează despre reprezentarea „*Barcarolei*”, căreia îi schimbase titlul în *O partidă de concină*.

„Cum vezi din aîșul alăturat, mi-am învins în urma urmelor toate îndoielile și am pus a se juca „*Proverbul*” tău. Nu făcusem mai curînd curat de frică, nu alit în privirea executării, ci mai mult în privirea publicului; pentru judecata, simțul de drept și gustul bun al acestuia —al mulțimii—cine poate garanta cu toată liniștea și siguranța? Mă temeam mai cu seamă dar de fine, că pentru nimic în lume n'aș fi voit a-ți espune cumva piesa. Totuși din altă parte îmi părea rău că astă delicată și minunată piesă să rămîte necunoscută aici, și iată de ce, după multă cumpenire și cercetare, în fine m'am hotărît a o da. Și am nespuse mulțămire a te înștiința că am făcut bine, că am reportat un succes deplin, să zic, un triumf.

„Înțelegi îndată, că am avut a mă bucura în deosebit de public a căruia judecată bună s'a constatat pe deplin. Am umblat peste tot locul, am pus urechia pretutîndene, am întreat direct și indirect pe toți odată și de zece ori și am auzit numai o singura opiniune, espreșiunea celei mai vii și frumoase plăceri”.

„Să știi dar mai întâi, că „*proverbul*” a plăcut cît se poate mai mult, că publicul a simțit îndată de pe la început și până la sfîrșit toată frumusețea sa, că a știut a prețui și a se uimi de toate florile și scînteiele spiritului tău fin și lucitor, ce ai reversat cu belșug în ea, de toate aluziunile și aplicațiunile alit de nimerite, de toate cugetările nobile și juste, precum și de toată frumusețea, eleganța și delicatețea limbii. Serios îți spun, că am fost foarte fericit și mulțămît, încît zău, cam simțibil cum sunt, eram cam escitat de atita bucurie, fericit, zic de acest deplin succes și de astă bună experiență în privirea gustului și înțelegerii publicului nostru. De mai multe ori am auzit, că asta e cea mai frumoasă piesă, care încă s'a dat. astă eamnă, o vorbă care în mai multe priviri e de tot adevărată, că așa nobilă și delicată și fină nu am avut. Poți socoti

cîtă bucurie îmi făcea, cînd auziam din toate părțile: „Cit de minunat! Ce spirit! Ce limbă!“ și zău de multe ori din partea unor Romîni și neromîni: „*Das ist aber ein schönes Stück! Das ist eine Sprache!*“

În continuarea scrisorii Hurmuzachi vorbește detaliat de jocul actorilor, în primul rînd de cel al doamnei Fani, apoi de cel al lui Vlădicescu, cari ambii s'au ținut foarte bine, încît Alecu crede, că și Alecsandri, cît e de 'pretențios ar fi rămas mulțămît pe deplin.

„Cu ajutoriul pieselor tale—urmează Hurmuzachi—am reușit a se împlini, ce nu mai speram, a fost o seară de teatru foarte frumoasă, publicul de la început până la sfîrșit în cea mai plăcută dispozițiune, destul de mișcat și vioiu și ultima reprezentare dar lăsînd cel mai bun efect și suvenir“.

În fine Hurmuzachi trece la anul viitor și-i comunică că Fani a fost angajată pentru 42 reprezentări cu 1800 galbini (9000 il.). Fani a luat obligația să angajeze o cîntăreață și un comic bun și să deie cel puțin 20 de piese nouă. Hurmuzachi apelează la sprijinul lui Alecsandri. „De la bunavoința ta atîrnă acum ce succes și onoare să aibă și să cîștige teatrul romin la Cernăuț și ce mulțămire publicul. Asta e destul de serios, că acest succes va hotărî cum cred viitorul teatrului național în Bucovina. Poți crede că aici e angajată ambițiunea națională, de vreme că este multă rivalitate din partea teatrului nemțesc sprijinit de guvern și de toți străinii, toți adversarii și neamicii noștri. Iată de ce mă ocup și pe mine și pe tine până a te osteni, de astă cestiune, lucru de care însu-mi mă mir desuși, fiind că în adevăr capul nu-mi prea stă acum după teatru, fiind destul de bînluit și amețit de altele; sînt însă rugat de mulți părți a fi mijlocitor la tine, și apoi nici că ar fi cu puțința ca să rămîn de tot indiferente pentru acest „interes public“, de și cît pentru mine nici nu știu unde voi fi pe atunci. Omul însă nu trebuie să fie egoist, subt nici un fel de împrejurări și să grijască dar macar pentru petrecerea altora“.

La aceste scrisori Alecsandri răspunde într'o scrisoare datată din Iași Mart 1865¹⁾.

„Să vorbim iarăși despre teatru. Am rămas foarte mulțămît de impresia plăcută ce v'au produs repertoriul meu și mai cu sama: cîntecul Bucovinei (Foițele ce mi-ai trimis sboară acum prin oraș). Precum și-am mai spus-o, dragă Alecule, am pentru scena romîna o iubire părințească și nu voiu părăsi-o nici odată, căci pe lîngă interesul înfloririi sale, mă domină și amorul artei dramatice. Îmi place să lucrez pentru teatru și mă sînt oarecum legat cătră el și prin lucrările mele de mai înainte și prin lipsa de autori dramatici. Până acuma am compus bucați mai mult sau mai puțin ușoare, în potrivire cu puterile actorilor și cu neîndemînarea limbii, a venit însă timpul, că se cere și ceva mai serios, mai li-

1) Vezi: *Convorbiri Literare* an XL No. 6, 7 și 8, 598 sq.

terar, fără a mă preocupa de gradul de înaintare a actorilor în arta dramatică. În curînd deci înă voiu pune pe lucru de voiu fi sănătos și ferit de necazurile agriculturii, la care sunt osîndit de un an din cauza lipsei de arindaș¹.

Cam cătră finea aceleași scrisori Alecsandri revine din nou asupra teatrului: „Ideia ce mi-ai exprimat despre formarea unei trupe compusă de toți actorii buni din Romînia este minunată, dar grea de realizat, căci înmulțirea teatruilor la București, Iași, Craiova, Botoșani, Bîrlad, Roman și Galați au născut o mare concurență între directorii trupelor și o mare presumpție în capetele actorilor. Unii din aceștia pretind lefi colosale, de cite 100 galbini pe lună, încît teatrul nu ar putea să se susție cu venitul reprezentărilor, ba nici chiar cu o subvenție potrivită cu meritul artiștilor. Dacă aș-avea eu timp și răbdare, dacă m'aș putea hotărî a mă așeza în București, ca să iau direcția teatrului, sau ca să privighez mersul teatrului, ar merge el mai bine; o mărturisesc fără sfială, căci am destulă cunoștință de artă dramatică, însă pentru mine șederea în București e moarte și dar nu pot folosi almintere decît numai cu compunere de piese, lăsînd lui Millo îngrijirile direcției. Din nenorocire Millo are contracte grele cu actorii, lefe mari de platit pe lună și dar neavînd piese originale în destul, este silit a sacrifica gustului celui stricat al publicului și a-i da reprezentări cu țipete, omoruri și cu tot corlegiul greșos al dramelor celor mai exagerate. Ce-mi rămîne dar mic de făcut? Numinai și numai de a combate acel rău prin scrieri teatrale, adecă rolul simplu de autor dramatic și aceasta o fac cu mare plăcere“.

Și chestia materială, care dădea și pe atunci destul de lucru celor ce aveau să grijească de reușita materială a reprezentărilor, e atinsă în scrisorile lui Hurmuzachi cătră Alecsandri. Așa în scrisoarea întăia aflăm următorul pasaj: „La ultima reprezentare (de Marți) teatrul era acum destul de deșert; în parterre s'au plătit locuri pentru vr'o 60 studenți, ca să-¹ mai umplem; loje erau multe deșerte. Îți spun, că publicul e cam stors, fiindcă nu e mare și nu se schimbă, ca în alte locuri. Iată pricina“.

În anul 1866 nu s'a dat nici o reprezentare teatrală, cu toate că știm că trupa doamnei Fany Tardini a fost angajată pentru 42 de reprezentații, cari puteau ajunge cu beneficiari până la 50. Criza economică, care a bîntuit țara în acest an și multele boli, cari i-au urmat, între ele și cholera, au închis templul Muzelor. Nici în 1867 nu s'a arătat vr'o trupă teatrală în Bucovina. În 1868 Millo anunță prin Alexandri Bucovinenilor că ar dori să vie cu trupa sa prin luna Iunie pentru vr'o 6 reprezentări la Cernăuț. Iar în aceste timpuri grele era foarte anevoios de a entuziasma mulțimea pentru teatru. Iscusitul mînuitor al condeiului, Alecu Hurmuzachi, scrie un articol plin de căldură și dragoste despre Millo în Foiaia Soțietății¹), în care intervalul, în care Romîni bucovineni

1) Foiaia Soțietății an. IV p. 174 sq.

au fost lipsiți de plăcerea de a vedea spectacole în limba română, e numit „intervalul mai multor ani lungi și fără sărbători“.

„Care Român bucovinean—scrie Hurmuzachi—cu înțelegere și interes pentru dezvoltarea națională nu s'ar simți pătruns de bucurie la știrea, că va dobîndi în fine ocaziunea de a admira, deși numai puține zile, pe „celebrul Millo“, cum îl numește cel mai competente judecător, marele nostru poet Alecsandri, acela, carele cu dl. Millo împreună au fost creatoriul, fundatoriul teatrului național?“.

Și mai departe urmează: „Vom merge, vom merge cu toții de aproape și de departe la teatrul național, vom aduce omagiurile noastre Muzelor romîne, vom admira pe marele actor, ne vom adăpa de inspirațiunile acelora, vom rîde cu acesta ca'n puține momente măcar să uităm că avem mult și multe de a plînge; vom merge, ne vom aduna cu toții puținile zile, ce va sta ridicat altariul Muzei romîne, să arătăm acesteia devotarea noastră, să ne 'ncredințăm pre noi înși-ne unii pe alții și anume pe străini, ca știm a iubi, a ne bucura de arta națională, că știm a o susține chiar cu sacrificii, fiindcă dorim pururea și ferbinte înflorirea culturii naționale în toate direcțiunile, fiindcă dorim din fundul inimii a vedea cu o oară mai timpuriu luînd rădăcini și pe pămîntul acestei mici și vechi patrii romîne cultura tuturor artelor de care astăzi, spre nespusă durere, în mare parte încă nici urme nici începuturi nu vedem“.

Millo însă n'a venit de astă-dată la Cernăuți, și a scapat astfel publicul român de un blam.

Dar vom continua cu altă ocaziune istoricul faptelor mai recente.

Cernăuți, Octombrie 1906.

George Tofan